

Izlaganje sa znanstvenog skupa

321.7.01

1 Rawls, J.

Primljeno: 22. svibnja 2003.

Formiranje političkoga jedinstva u modernom pluralnom društvu

---

ZVONKO POSAVEC*

Sažetak

Moderne države pokazuju pluralizam etičkih, religioznih i filozofskih uvjerenja koja dovode u pitanje mogućnost jake identifikacije građana s političkom zajednicom. Upravo zbog ovih centrifugalnih tendencija, kao i raspada tradicionalnih sveza, moderne političke zajednice trebaju više solidarnosti kako bi mogle efikasno rješavati kompleksne probleme modernoga društva. Stalno raste teret političkog odlučivanja u modernim društvima, a istodobno se smanjuje njegov prostor s obzirom na tendenciju diferenciranja i izdvajanja administrativne i ekonomske sfere moći iz dispozicije politike.

Postavlja se pitanje: Kako moderna društva mogu savladati ove izazove tako da povežu toleranciju i solidarnost, demokraciju i socijalnu kompleksnost? Kakve su kulturne pretpostavke i kakva institucionalna pravila nužna da bi se ovladalo ovim teškoćama? Kako je moguće u takvoj situaciji stvoriti političko jedinstvo i zadobiti legitimaciju djelovanja koja je nužna za normalno funkcioniranje političke zajednice? Na ovaj proces pluralizma modernih društava Rawls je dao odgovor i ponudio stanovita rješenja, koja autor prikazuje na sljedeći način: najprije prikazuje promjene Rawlsove pozicije koje nastupaju nakon Teorije pravednosti (1), zatim upozorava na neke motive kritika koje su ga potaknule na ovu promjenu (2), analizira koncepciju pravednosti kao pravičnosti (fairness) s obzirom na činjenicu pluralizma (3) te na kraju izlaže Rawlsove pojmove kojima se ostvaruju političko jedinstvo i legitimnost (4).

Ključne riječi: moderno društvo, pluralizam, demokracija, pravednost, legitimnost, Rawls, politička zajednica

Uvod

U člancima koji nastaju nakon *Teorije pravednosti* Rawls je – pod utjecajem različitih kritika, kao i razjašnjenjem vlastite pozicije – donekle izmijenio svoju koncepciju pravične pravednosti. Naime, kad je stvarao koncepciju pravednosti kao *fairness*, nije

* *Zvonko Posavec*, redoviti profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Političke teorije i političke institucije.

vodio dovoljno računa o implikacijama i konzekvencijama koje nastaju iz činjenice pluralizma za koncepciju pravednosti. Rawls je, naime, mislio da se iz temelja jedne moralne koncepcije sveobuhvatne teorije ugovora mogu stvoriti pretpostavke dobroga i ispravnoga života. Koncepcija *pravednosti kao fairness* javlja mu se tada kao prvi i najznačajniji dio jedne takve opće moralne teorije ugovora. U sažetku svojih ciljeva u *Teoriji pravednosti* on kaže: “Tradicija društvenog ugovora shvaća se kao dio moralne filozofije. U *Teoriji* se moralna doktrina o pravednosti koja je u svojem dosegu općenita, ne razlikuje od strogo političke koncepcije pravednosti. Ne uzima se u obzir suprotnost između sveobuhvatnih filozofskih i moralnih doktrina te koncepcija koje su ograničene na domenu političkoga. Međutim, u predavanjima u ovoj knjizi te su distinkcije i njima srodne ideje fundamentalne” (Rawls, 2000.: XIII.).

Ova je promjena jasno formulirana u predavanju *Justice as Fairness: political not metaphysical* (Rawls, 1985.: 255-292.), jer mu se njegova vlastita prvobitna koncepcija činila nerealističnom i nespojivom s liberalnom koncepcijom pravednosti. “U *Teoriji pravednosti* propustio sam – kaže on – reći ili barem dovoljno naglasiti, da je pravednost kao *fairness* politička koncepcija pravednosti. Ona je, međutim, također *moralna* koncepcija, ipak takva koja je izrađena za određeno područje, naime za političke, društvene i ekonomske institucije. Još točnije, pravednost kao *fairness* koncipirana je s obzirom na temeljnu strukturu moderne demokratske ustavne države” (Rawls, 1985.: 257). Objašnjavajući ovaj stav, on kaže: “Moderno građansko društvo ne karakterizira jednostavno pluralizam obuhvatnih vjerskih, filozofskih i moralnih doktrina, nego pluralizam nespojivih, no ipak razumnih obuhvatnih doktrina. Nijednu od tih doktrina građani ne potvrđuju općenito. Također, ne smijemo očekivati da će u doglednoj budućnosti jednu od njih ili neku drugu razumnu doktrinu ikada potvrditi svi, ili gotovo svi, građani. Politički liberalizam pretpostavlja da je, u političke svrhe, brojnost razumnih, a ipak nespojivih doktrina normalan rezultat primjenjivanja ljudskog uma unutar okvira slobodnih institucija demokratskoga režima. Politički liberalizam pretpostavlja također da razumne obuhvatne doktrine ne niječu bitne elemente demokratskoga režima” (Rawls, 2000.: XIV.).

Iz toga se nadaje osnovno pitanje: “Kako je moguće da tijekom vremena postoji pravedno i stabilno društvo slobodnih i jednakih građana koji ostaju duboko podijeljeni razumnim vjerskim, filozofskim i moralnim doktrinama?” (Rawls, 2000.: XXXIII.). Pitanje bi se moglo postaviti i ovako: “Kako je moguće da oni koji potvrđuju neku vjersku doktrinu koja se zasniva na vjerskom autoritetu – primjerice na Crkvi ili Bibliji – ujedno zastupaju razumnu političku koncepciju koja podupire demokratski režim?” (Rawls, 2000.: XXXIII). Time je određen pravac Rawlsovih razmišljanja.

Motivi promjene pozicije

Odlučna kritika Rawlsova liberalizma dolazi iz lagera komunitarista s pitanjem o sociokulturalnim pretpostavkama jedne intaktne demokratske zajednice. Kritika se odnosi pretežno na atomizam i na prednost individualnih prava nad zajedničkim dobrom političke zajednice. Kritičari liberalizma misle da liberalizam nije u stanju primjereno objasniti vlastite pretpostavke, te ih u praksi razara. U tom je smislu liberalizam politička teorija koja sama sebe razara, jer razara pretpostavke od kojih živi. Čim se građani

shvaćaju još samo kao pravne osobe i zapuštaju svoja politička prava nasuprot svojim subjektivnim slobodarskim pravima, nastaje opasnost da će i njih izgubiti. Ne može postojati nikakva subjektivna sloboda bez političke i ne može biti nikakve političke slobode bez demokratske orijentacije kreposnih građana prema zajedničkom dobru. Pravna osoba, tako glasi komunitaristička teza, mora biti prevladana u etički određenom pojmu građanina.

Glavni protagonisti ovoga uvjerenja misle da politička zajednica mora biti jako kulturno integrirana, mora biti čudoredna zajednica da bi bilo moguće socijalno jedinstvo, demokratsko samoupravljanje i solidarnost. Uvjet mogućnosti realizacije prava pojedinaca može jamčiti samo “jaka” zajednica. Taylor misli da je jedno društvo izloženo opasnosti ako se sastoji samo od privatističkih pravnih osoba (Taylor, 1988.: 133). Bellah misli da je takva zajednica izložena “administrativnom despotizmu” (Bellah, 1991.), a MacIntyre misli kako takva politička zajednica završava “birokratskim individualizmom” (MacIntyre, 1985.: 100). Kako se u jednoj liberalnoj zajednici, strogo uzevši, uopće može razviti javni život koji bi se onda mogao suprotstaviti tim opasnostima. Barber govori o liberalnoj “javnoj besciljnosti” koja onemogućuje svaki oblik demokracije koja bi okupljala građane radi zajedničkog dobra, na kojoj bi oni mogli zajednički participirati i s njom se identificirati (Barber, 1984.). Jednom riječju, liberalnom modelu nedostaje *ethos* političkoga zajedništva prema kojemu bi građani bili orijentirani. Jedno takvo liberalno individualističko društvo ne može trajno opstati, čak ne može biti ni pravedno. Ono se ne može, kako misli Sullivan, pozivati na zajedničku orijentaciju i solidarnost, odnosno na supripadnost svih građana (Sullivan, 1991.: 154). U taboru komunitarista mogu se razlikovati dva osnovna pravca: jedan je usmjeren prema Aristotelu i Hegelu, to je supstancijalni pravac, a drugi se orijentira više na Rousseaua, a možemo ga nazvati republikansko-participacijskim pravcem koji se razlikuje od supstancijalnoga po tome što do jedinstva nastoji doći putem participacije. Zajedničko se dobro postiže diskursom slobodnih i jednakih građana. Teoretičari obaju modela misle da su ekstremno liberalni, kao i Rawlsov model *overlapping consensus*, odviše slabi da bi mogli shvatiti *ethos* političke zajednice.

Kako Rawls misli integrirati i legitimirati političku zajednicu?

Možemo razlikovati četiri modela političke integracije i legitimacije: dva komunitaristička i dva liberalna. Svaki od ovih modela ima različito shvaćanje državljanstva (*citizenship*). Dva liberalna modela: *modus vivendi* i *overlapping consensus* i dva komunitaristička: supstancionalistički i republikansko-participacijski. Ove teorije odgovaraju na pitanje: Koliko jaka mora biti zajednica članova političke zajednice da bi bila stabilna, trajna i solidarna? (Forst, 1994.: 161-162; 143- 147).

Na čemu i kako Rawls izvodi integraciju političke zajednice i njezinu legitimaciju? Rawls napušta i prijepornu metafiziku i etnocentizam. Njegova koncepcija pravične pravednosti sada se mora dokazati na “faktu pluralizma” (Rawls, 1992.: 334). Kako formulirati opća načela koja bi bila općeprihvatljiva i koja bi služila osiguranju stabilnosti društvenoga jedinstva te spasila društveni mir? Rawlsovo novo shvaćanje koncepcije pravednosti motivirano je tipično modernom problematikom pluralizma koji se

mora razmatrati na temelju “četiriju općih činjenica” (Rawls, 1992.: 334). Koje su to činjenice?

Prva “činjenica pluralizma” odnosi se najprije na postojanje mnogostrukih sveobuhvatnih religioznih, filozofskih i moralnih uvjerenja. To je posljedica kulture demokracija i ima strukturalno značenje za njezin opstanak. Ne postoji nikakav razlog za slabljenje sveobuhvatnoga sistema vrijednosti. Ovaj pluralizam ne čini vjerojatnom mogućnost trajna i široka društvenoga sporazuma u religioznim, filozofskim i moralnim pitanjima. (Rawls, 1992.:334)

Druga opća činjenica govori o tome da bi pod uvjetima pluralizma bilo moguće iznuditi jedinstvo religioznih, filozofskih ili moralnih učenja samo s neodoljivom državnom silom, a to bi, dakle, bilo iznuđeno jedinstvo. Na pušćanim se cijevima, barem nas tako uči prošlost, ne može utemeljiti nikakva politička zajednica, barem ne demokratska (Rawls, 1992.: 335).

Treća “opće vrijedeća činjenica glasi da jedna trajna i sigurna demokratska država mora biti spremno i slobodno podržavana od znatne većine svojih političkih aktivnih građana. To znači da ne smije biti podijeljena u međusobno osporavajućim konfesionalnim doktrinama i neprijateljskim socijalnim klasama. (Rawls, 1992.: 334) To znači da bi, s obzirom na činjenicu pluralizma, jedna koncepcija pravednosti, koja bi trebala služiti kao javni temelj opravdanja u ustavnoj državi, morala biti tako formulirana da joj svoj pristanak mogu dati različite, čak nesumjerljive doktrine. Drukčije država ne bi bila trajno sigurna” (Rawls, 1992.: 335.). Izbio bi ideološki građanski rat, u kojem bi se pojedine sveobuhvatne doktrine borile oko kulturne prevlasti.

Kao četvrtu činjenicu Rawls navodi “da politička kultura demokratskoga društva koja je barem određeno vrijeme djelovala dobro, sadržava na normalan način barem implicitno određene *temeljne intuitivne misli*, od kojih je moguće za ustavnu državu izraditi prikladnu koncepciju pravednosti” (Rawls, 1992.: 335).

Ako prve dvije činjenice (raznolikost sveobuhvatnih religioznih, filozofskih i moralnih učenja, te nemogućnosti njihova objedinjavanja osim putem sile) označavaju pozadinu problema, a treća činjenica (trajna i stabilna demokratska država) označava teoretski cilj koji se može postići, četvrta činjenica (politička kultura demokratskoga društva) sadržava određene temeljne misli kako je moguće za ustavnu državu izgraditi prikladnu političku koncepciju – budi nadu. Cilj je teorije koncepcija pravednosti, koja je nadaleko prihvaćena i stoga zajednici može dati stabilnost i kontinuitet, a može se postići pod danim društvenim i kulturnim uvjetima samo ako se razvije “politička koncepcija” pravednosti (Rawls, 1992.: 335). Dolazim tako do svoga zadnjeg pitanja:

Kako Rawls misli postići konsensus o karakteru političke zajednice s obzirom na navedene karakteristike modernoga društva?

Rawls razlikuje *metafizičku i političku koncepciju* pravednosti. Politička koncepcija pravednosti ima jasne konture: politička koncepcija, za razliku od metafizičke, nije nikakva istinska, nego prikladna, upotrebljiva koncepcija pravednosti koja služi političkom cilju osiguranja konsensusa. Teorija pravednosti ne opravdava se više argumenta-

tivno, nego ona opravdava sama sebe svojom političkom učinkovitošću. Ona je opravdana onda ako funkcionira i ako uvodi javni konsensus o ustavu zajednice i postupak javnog opravdanja koji ublažuje eksplozivni potencijal pluralizma. U centru Rawlsove političke filozofije sada stoji pragmatički, tehnički program: kako “osnovne intuitivne misli (...) koje su u javnosti kulture demokratskoga društva implicitno ili latentno prisutne” mogu dovesti do opće sposobnosti pristanka i koncepta pravednosti koji može utemeljiti jednu općepriznatu, učinkovitu praksu javnoga opravdanja?

Rawls kaže da politički liberalizam “pokušava odgovoriti na pitanje o tome kako je moguće da može postojati stabilno i pravedno društvo čiji su slobodni i jednaki građani duboko podijeljeni suprotstavljenim pa čak i nespojivim vjerskim, filozofskim i moralnim doktrinama?” (Rawls, 2000.: 119).

Dva najvažnija pojma kojima Rawls od 1985. objašnjava političko jedinstvo i legitimnost jesu *preklapajući konsensus* i *slobodni javni um*. Preklapajući konsensus jest model utemeljenja principa pravednosti. On treba objasniti kako društvo može biti pluralističko a ipak stabilno, slabije nego etički integrirano društvo, a ipak više nego strateški *modus vivendi*.

Najvažnije sredstvo postizanja konsenzusa koje primjenjuju skoro svi filozofi politike jest “metoda uklanjanja” (Rawls, 1992.: 265; Kersting, 1992.: 226). Politička koncepcija pravednosti mora biti kompatibilna s mnogim etičkim vrijednostima i formama života. Upravo zbog toga mora ukloniti, odnosno zaniijekati, etičke zahtjeve za važnjem. Ona mora biti prihvatljiva za etičke koncepcije i mora biti umna, a da pritom ne niječe njihove istine. Pitanje je, misli Rawls, na kojem “minimumu moramo inzistirati”. U preklapajućem konsenzusu prihvaćamo “razumna sveobuhvatna etička učenja” koja dijele temeljne koncepcije političke i socijalne pravednosti. Ona su suglasna s obzirom na temeljnu “razumnu” ideju socijalne kooperacije među slobodnim i jednakim građanima. One ovu ideju vide kao dio vlastitoga etičkog uvjerenja. Građani, dakle, zastupaju dva različita shvaćanja: jedno se može sagledati kao politička koncepcija pravednosti, a drugo kao sveobuhvatno učenje.

Politički bi filozofi trebali biti utemeljitelji mira u borbi kultura, oni trebaju biti djelatni kao tražitelji mira u borbi kultura i formulirati pozicije na kojima se stranke mogu ujediniti za daljnju kooperaciju. Oni stoga moraju isključiti ono što ih dijeli, ono prijeporno i konfliktno, trebaju izbjeći sva duboka i jaka utemeljenja, jer se oni ne mogu nikada osloniti na opće zajedničke pretpostavke. U demokratsko-pluralističkoj kulturi ujedinijenje postoji samo na površini. Ondje gdje postoje različite i nesumjerljive predodžbe dobroga i smislenoga života, ne mogu se temeljni stavovi, koji trebaju javnu praksu opravdanja, utemeljiti na konceptu dobroga. Tamo gdje postoje različiti metafizički nazori, nespojive moralne koncepcije i isključujuća religiozna uvjerenja, javna djelatna ustavna praksa mora zauzeti neutralnu poziciju nasuprot metafizičkim istinama, moralnim uvjerenjima i religioznim koncepcijama. Ona zauzima stav *pironovskoga skeptičara* koji nasuprot tezi i antitezi ide podjednako na distanciju: “Ako slijedimo *metodu uklanjanja* ili nijekanja, tada ne moramo, ako je to uopće moguće, ni afirmirati ni nijekati religiozne, filozofske ili moralne teorije” (Rawls, 1992.: 312).

Rawlsova koncepcija političke pravednosti ne vidi način da se koncepcija pravednosti utemelji na pojmu dobroga i stoga potvrđuje prioritet pravednosti nasuprot do-

brom, ali je ona istodobno povezana s jednom metafizičkom, prema istini orijentiranom i pravno utemeljenom koncepcijom pravednosti. Riječ je o pluralizmu sveobuhvatnih filozofskih, moralnih i religioznih teorija, koje donekle sadržavaju stajalište koncepta smislenoga vođenja života, a s druge ih se strane imunizira; kako bi jedna teorija pravednosti mogla postići konsenzus, mora odustati od postupka utemeljenja na ovaj način.

Unatoč bijegu od metafizike i apstinenciji od istine, koncepcija političke pravednosti ostaje moralna teorija: moralni diskurs ne napušta se rekursum na moralno eksterne zajedničke interese. Ovdje nije riječ o modelu poravnanja konflikata, niti je riječ o traženju identičnih bazičnih interesa kao u slučaju *modus vivendi*. Jedan takav empirički redukcionizam izmakuo bi moralnom diskursu, u kojem bi društvena javnost raspravljala o pitanjima pravednosti. Politička je filozofija odvjetnik javne sredine koja stupa između konkurirajućih velikih teorija i divergirajućih privatnih koncepcija dobara. Njezina je zadaća u tome kako obraniti temelje političke kulture koja je ugrožena fragmentiranjem i kako ju interpretirati da se prepozna njezina unutarnja pripadnost i da se prihvate koherentni sistemi uvjerenja i priznavanja, koji se mogu ujediniti sa svim mjerodavnim metafizičko-religioznim teorijama i biti od njih priznati. Politička teorija može ispuniti ovu zadaću ako je ona normativna teorija s dostatno obuhvatnim repertoarom tema i s dovoljno izdiferenciranom temeljnom pojmovnošću. Ona mora biti konzistentan izraz određene osobe i društvene teorijske predodžbe koja sadržava jednakost, slobodu i koncepte pravičnosti (*fairness*).

Ma koliko opis ovih zadaća bio blizak praktičnoj hermeneutici komunitarista, izvođenje ove zadaće ne može se zadovoljiti s obzirom na činjenicu pluralizma s komunitarističkim rješenjem kulturnoga samoodređenja. Kontinuitet djelovanja koncepta *političke pravednosti* temelji se na jednoj vrsti *preklapajućega konsenzusa* (*overlapping consensus*): principi pravednosti zajedno s iz njih izvedenim bitnim sadržajima ustava isključuju se kao dijelovi ili dodatci sveobuhvatnih metafizičko-religioznih i moralnih teorija. Oni su mnoštvo rezova divergirajućih doktrina, koji međusobno konkuriraju i svaki za sebe razvijaju argumente utemeljenja i metode opravdanja. *Overlapping consensus*, sveobuhvatni konsenzus, koji političku pravednost pomaže i provodi, treba do realizacije doći tako da koncepcija političke pravednosti bude tako stvorena, kako bi svi građani “mogli preuzeti kao istinit ili uman sa stajališta vlastitih sveobuhvaćajućih moralnih, filozofskih ili religioznih uvjerenja, ma kakvi oni bili!” (Rawls, 2000.: 117-150).

Time *politička pravednost*, koja ne posjeduje nikakvu vlastitu istinu, parazitski troši istinu sveobuhvatnih metafizičkih i moralnih nauka. Politički filozof Rawls postupa ovdje kao opravdavajući političar: on delegira zadaću opravdanja na interni standard utemeljenja opstojećih sistema uvjerenja i dijeli teret opravdanja na mnoga leđa. Rawls se ipak uzaludno trudi da svoju koncepciju pravednosti drži podalje od sumnje hobbesijanizma. Čak kad ona ne predlaže nikakav *modus vivendi* mudrosti, njegova koncepcija ipak formulira jedan *modus vivendi* morala, čiju obvezatnost politička filozofija pretpostavlja kao povijesnu činjenicu i čija se istina privatizira: svaki zbog svojih razloga, pristalice sveobuhvatne moralne i metafizičke teorije odobravaju konstruktivistički prijedlog filozofa.

Politička pravednost može samo tada biti nosivi temelj javne prakse opravdanja i učinkovito pridonijeti stabilnosti, ako su sveobuhvatne metafizičke i moralne teorije te divergirajuće koncepcije dobra oblikovane tako da dopuštaju program neutralizacije.

Pluralizam mora biti popustljivi pluralizam, pluralizam među modernistima. Temeljna uvjerenja koja nisu izvršila podjelu između prava i dobra, privatnoga i javnoga, istine i pragmatičnoga zajedništva i koja to zbog vlastita uvjerenja ne mogu izvršiti, ne daju se Rawlsovom koncepcijom pravednosti vezati u konsenzus. Ona ne mogu političkoj pravednosti dati upravo moralnu potporu koju pluralizam treba da bi se ostvario stabilni javni identitet te da bi se osigurali socijalno jedinstvo i historijski kontinuitet.

Budući da se politička koncepcija ne može reducirati na *modus vivendi* podijeljenih i stalnih interesa, jer se ona razumije kao moralna, imanentno istinska koncepcija koja tvori zajedništvo, ona ne smije biti neutralna. Za politički liberalizam konstitutivna neutralnost i nestranaštvo ne može sadržavati političku pravednost. Politička se pravednost mora zabrinuti za svoju egzistenciju. *Javni um* mora biti zainteresiran da s pomoću koncepta pravednosti koji zagovara stabilizira uvjete svoga opstanka. "Politički liberalizam ispituje osnovna načela i organizira institucije s pogledom na moralnu kvalitetu javnoga života, na građanske vrline i duhovno ustrojstvo, čije javno priznanje on zahtijeva i koje su nužne za stabilnu ustavnu državu." (Rawls, 1992: 326).

Politički se liberalizam shvaća kao dobro vrijedno obrane, zainteresiran je za izradu određenoga javnog identiteta i jača zajednički smisao građana. Da bi mu to uspjelo, da bi se politički liberalizam mogao razviti u vrijednosni sustav tvorbe zajedništva, očito mora naučiti govor i zanat komunitarista.

Najnoviji lik Rawlsove filozofije pokazuje trijezan pragmatizam Hobbesova duha. Rawls sada iz filozofske zadaće stvara politički program republikanskoga kroja. Rawlsovo razumijevanje političke filozofije nadovezuje se, s jedne strane, na Hobbesovu temu osiguranja socijalnoga jedinstva pri istodobnom priznanju individualne autonomije i, s druge strane, prihvaća republikanski program pod otežanim uvjetima kulturne moderne. U centar njegova interesa dolazi osiguranje kontinuiteta političke zajednice, borba protiv klonulosti, iznemoglosti i zatvaranja, borba pred mogućim unutarnjim raspadom. Rawls jasno vidi opasnosti od ideološkoga i bori se za afirmativni politički stav građana u uvjetima modernoga političkoga života. Ako se oba ova programska područja međusobno upotpunjuju i podupiru, može, na mjesto represivnog osiguranja *je-dinstva* putem državnoga *Leviathana*, stupiti, oživljena bez prisile, konstituirajuća zajednica pravednosti.

Literatura

- Bellah, Robert i dr., 1987.: *Gewohnheit des Herzens*, Köln
- Barber, Benjamin R., 1984.: *Strong Democracy*, Berkeley/ Los Angeles/ London
- Forst, Reiner, 1994.: *Kontext der Gerechtigkeit*, Suhrkamp, Frankfurt/M.
- Kersting, Wolfgang, 1993.: *John Rawls*, Junius, Hamburg
- MacIntyre, Alasdair, 1982.: *Der Verlust der Tugend*, Frankfurt/M.
- Rawls, John, 2000.: *Politički liberalizam*, KruZak, Zagreb
- Rawls, John, 1992.: *Die Idee des politischen Liberalismus*, Frankfurt/M.
- Taylor, Charles, 1988.: *Negative Freiheit?*, Suhrkamp, Frankfurt/M.

Zvonko Posavec

ACHIEVING POLITICAL UNITY IN A MODERN PLURAL SOCIETY

Summary

Modern states display a pluralism of ethical, religious and philosophical convictions that brings into question the possibility of a strong identification of citizens with the political community. Due to these centrifugal tendencies, as well as to the disintegration of the traditional ties, modern political communities need more solidarity in order to be able to efficiently solve the complex problems of modern society. The burden of political decision-making in modern societies is constantly growing, while its space is at the same time getting more confined due to the tendency of differentiation and separation of the administrative and economic sphere of power from the disposition of politics.

The question is: how can modern societies surmount these challenges by linking tolerance and solidarity, democracy and social complexity? Which are the cultural prerequisites for this and which institutional rules are necessary to overcome these difficulties? How is it possible in such a situation to achieve political unity and ensure the legitimation of activities necessary for a normal functioning of a political community? Here, the author outlines Rawls' answer regarding the pluralism of modern societies and the solutions he offered. First, he focuses on the changes in Rawls' original position that occurred after his book *A Theory of Justice* (1), then he highlights several motifs contained in the criticisms that prompted Rawls to change his original position (2), he analyses the concept of justice as fairness from the point of view of pluralism (3), and finally, he outlines Rawls' concepts that are, according to him, conducive to political unity and legitimacy (4).

Key words: modern society, pluralism, democracy, justice, legitimacy, Rawls, political community

Mailing address: Faculty of Political Science, Lepušićeva 6, HR 10000 Zagreb. E-mail: zvonko.posavec@zg.tel.hr